

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

Р.П. Даниляк

**Феноменологія та герменевтика:
методичні рекомендації**

Івано-Франківськ
2012

УДК 165.62
ББК 87.22я73
Д18

Рецензенти:

Пушик П.В., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Пятківський Р.О., кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та соціології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Розглянуто і рекомендовано до друку Вченою радою філософського факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Протокол № 8 від 19 квітня 2012 року.

Даниляк Р.П.

Д18 Феноменологія та герменевтика: методичні рекомендації / Р.П. Даниляк. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. – 43 с.

В методичних рекомендаціях до дисципліни „Феноменологія та герменевтика” містяться вказівки щодо підготовки до семінарських занять для студентів напряму підготовки 6.020301 „Філософія”. До змісту включено схеми лекцій та завдання до самостійної роботи, переліки ключових питань до праць, що розглядаються на семінарських заняттях, рекомендована література для вивчення предмету.

УДК 165.62
ББК 87.22я73

© Даниляк Р.П., 2012

ЗМІСТ

Вступ	4
Тематичний план дисципліни	6
Зміст лекційного курсу	7
Плани семінарських занять	19
Тестові завдання	30
Додаток	38
Список рекомендованої літератури	39

ВСТУП

Предмет „Феноменологія та герменевтика” читається студентам четвертого курсу напряму підготовки 6.020301 „Філософія”. Передбачається, що студентами вже прослухано курси історії філософії Нового часу та німецької класичної філософії, а викладання історії неklasичної філософії XIX-XX ст. здійснюється паралельно із засвоєнням пропонованої дисципліни. Беручи до уваги останнє, в межах лекційного викладу та семінарської практики з „Феноменології та герменевтики” акцент робиться не на історико-філософській складовій напрямів сучасної думки, а на поглибленому опрацюванні ключових ідей, аналізі критичних аргументів, виробленні досвіду опрацювання феноменологічних та герменевтичних текстів.

Курс лекцій складено з двох блоків, причому, власне феноменології присвячено більше місця та уваги, ніж герменевтиці. Це пов'язано, передусім, з відчутними труднощами у засвоєнні студентами феноменологічної термінології та ключових ідей представників феноменологічного руху (в порівнянні з комплексом герменевтичних понять). Також слід брати до уваги нестачу україномовного *навчально-методичного* матеріалу та *перекладів* феноменологічних першоджерел (тоді як роботи Ганса-Георга Гадамера та Поля Рікера в українських перекладах, разом з розгорнутим викладом філософської герменевтики в однойменному навчальному посібнику Андрія Богачова суттєво полегшують роботу студентам).

Головною *метою* предмету „Феноменологія та герменевтика” є: пояснити студентам місце і роль феноменологічної та герменевтичної проблематики в контексті світової філософії, головні риси феноменологічної та герменевтичної методології, ознайомити з найбільш характерними зразками феноменологічно та герменевтично орієнтованих текстів (Е. Гусерля, Ж.-П. Сартра, А. Шюца, Б. Вальденфельса, Г.-Г. Гадамера, П. Рікера). Передбачається, що наслідком вивчення дисципліни буде формування у студентів наступних вмінь: опрацьовувати першоджерела та коментаторську літературу з питань феноменології та герменевтики, відрізнити позицію класичної (гусерлівської) феноменології від позицій наступників та послідовників, аналізувати головні відмінності між провідними різновидами герменевтики.

Велика увага при вивченні предмету приділяється виробленню у студентів вмінь та навичок самостійного опрацювання феноменологічних та герменевтичних текстів (першоджерел та коментаторської літератури). Вивчення дисципліни передбачає підготовку до кожного із семінарських занять певної праці. Однак, як свідчить практика, при читанні таких творів студенти зіштовхуються з кількома труднощами, найпомітнішими з яких є складність лексики та стилістики праць і, як наслідок, відділення суттєвого від другорядного у змісті. З метою допомогти студентам в методичних вказівках вміщено перелік питань до відповідного тексту, які дозволяють зорієнтуватися в ключових проблемах. З тією ж метою частина лекційного матеріалу подана у вигляді розгорнутої схеми, що дозволяє слухачам слідкувати за викладом змісту відповідної лекції.

Окрім лекційних та семінарських занять, вивчення предмету „Феноменологія та герменевтика” передбачає виконання двох письмових робіт: підсумкового аудиторного тесту на останньому із семінарських занять та індивідуальної письмової позааудиторної роботи творчого плану.

Всі оцінки фіксуються у журналі обліку та успішності студентів у вигляді „5”, „4”, „3”, „2”.

Залік із предмету виставляється на підставі балу поточної успішності (ПУ) та балу за індивідуальну письмову позааудиторну роботу (ІППР).

У свою чергу, бал за поточну успішність є середнім арифметичним з усіх оцінок (в тому числі, оцінки за підсумковий аудиторний тест), отриманих впродовж семінарських занять, помноженим на 16 (шістнадцять). Бал за індивідуальну письмову позааудиторну роботу – це оцінка за її виконання, помножена на 4 (чотири). Це робиться для того, щоб здійснити перехід до прийнятої у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника 100-бальної шкали. Таким чином, максимальний бал за поточну успішність може складати 80 балів, за індивідуальну письмову позааудиторну роботу – 20 балів.

Приклад 1:

Середнє арифметичне за ПУ: $4+3+4+5+3=19/5=3,8$

Бал за ПУ: $3,8 \times 16=60,8 \approx 61$

Оцінка за ІППР: 4

Бал за ІППР: $4 \times 4=16$

Заліковий бал: $61+16=77$.

Приклад 2:

Середнє арифметичне за ПУ: $5+4+3+4+5+5=26/6=4,3$

Бал за ПУ: $4,3 \times 16=68,8 \approx 69$

Оцінка за ІППР: 5

Бал за ІППР: $5 \times 4=20$

Заліковий бал: $69+20=89$.

Співвідношення університетської (100-бальної), національної („відмінно”, „добре”, „задовільно”, „незадовільно”) шкал та літерної шкали Європейської системи трансферу оцінок (ECTS) таке:

90-100 балів – „відмінно” („5”), „зараховано” – А

80-89 балів – „добре” („4”), „зараховано” – В

70-79 балів – „добре” („4”), „зараховано” – С

60-69 балів – „задовільно” („3”), „зараховано” – D

50-59 балів – „задовільно” („3”), „зараховано” – E

26-49 балів – „незадовільно (з можливістю перездачі)” („2”), „незараховано” – FX

0-25 балів – „незадовільно (з повторним вивченням дисципліни)” („2”), „незараховано” – F.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

№	Назва теми	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота
1.	Становлення предмету феноменології	2	2	2
2.	Феноменологічна методологія	2	4	6
3.	Феноменологічна онтологія свідомості	2	2	2
4.	Феноменологія інтерсуб'єктивності	2	2	2
5.	Посткласична феноменологія	2	2	2
6.	Історія розвитку герменевтики, її зв'язок з феноменологією	2	2	2
7.	Основні поняття філософської герменевтики	2	2	2
8.	Герменевтична методологія	2	2	2
		16	18	20
Разом:		54		

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Тема 1. Становлення предмету феноменології

План лекції:

1. Поняття феноменології.
2. Ознаки феноменологічного стилю мислення.
3. Схема феноменологічного методу і феноменологічна модель свідомості.

Схема лекції:

Поняття феноменології.

Гусерлівське поняття феноменології – це поняття так званої „*phaenomenologia specialis*”, на відміну від використовуваного деякими класичними авторами „*phaenomenologia generalis*”.

Чотири аспекти вживання терміна (значення поняття) „феноменологія”:

1) **нефілософське широке:**

феноменологія як та частина емпіричних наук, що на основі простого спостереження постачає матеріал для теорій;

2) **нефілософське вузьке:**

сукупність знань, що вивчають взаємозв'язок між різними спостережуваними *явищами* (феноменами) і фундаментальною *теорією* (наприклад, феноменологія елементарних часток як розділ фізики елементарних часток, що займається застосуванням теоретичних концепцій фізики до аналізу конкретних експериментів);

3) **філософське широке:** *phaenomenologia generalis*:

- поняття феноменології у Й. Ламберта
- розуміння феноменології І. Кантом
- зміст „феноменології” Й. Гердера
- „феноменологія” Й. Фіхте
- Гегелева „феноменологія духа”

4) **філософське вузьке** значення – *phaenomenologia specialis* – феноменологія Е. Гусерля (класична феноменологія).

Ознаки феноменологічного стилю мислення.

4 основні ознаки:

1) **критицизм** = в першу чергу, антипсихологізму.

Психологізм = ототожненню суб'єкта пізнання (логічного суб'єкта) з психологічним суб'єктом → як наслідок, ототожнення логічних законів з емпіричними психологічними (твердження: істинність тверджень (пізнання) забезпечується їхньою відповідністю логічним законам, які, у свою чергу, відповідають „вродженим” та „природним” законам функціонування людської психіки). Наслідок психологізму, згідно з Е. Гусерлем – суб'єктивізм та релятивізм логіки як підстави наукового знання.

Критицизм також = прагненню з'ясувати підстави самого знання, проаналізувати пізнавальні можливості людської свідомості.

- 2) прагнення до **очевидності** означає пошук такої теорії, яка виходила б із безпосереднього переживання свідомості, тобто, пояснювала б певний матеріал без звертання до метафізичних припущень та гіпотез.
- 3) **іманентизм** передбачає, що феноменологія аналізує не трансцендентні свідомості об'єкти, а феномени як іманентні їй утворення.
- 4) **трансценденталізм** = прагненню виявити незалежне від усілякого досвіду (І. Кант: апріорне) знання, а також розглядати *суб'єкт* в якості вихідного пункту пізнання.

Схема феноменологічного методу і феноменологічна модель свідомості.

Феноменологія є системою знання, що включає, передусім, феноменологічну онтологію як опис смислового досвіду свідомості або світу *як він постає перед свідомістю*, а також феноменологічну методологію як специфічний шлях дослідження різноманітних проявів дійсності.

Гусерлівська теорія свідомості має *модельний* характер: феноменологія виділяє та вивчає у свідомості лише окремі риси, які вважаються *найсуттєвішими*.

Головні характеристики свідомості та методу.

Мотив появи феноменології – панування емпіричних, натуралістичних та позитивістських інтерпретацій підстав наукового знання, які викликали справедливий скептицизм з боку метафізично зорієнтованих концепцій (зокрема, неокантіанства).

Тема 2. Феноменологічна методологія

План лекції:

1. Методологічний соліпсизм.
2. Феноменологічна редукція та її типи.
3. Феноменологічне конституювання.

Схема лекції:

Методологічний соліпсизм.

Соліпсизм – теоретична установка, згідно з якою світ сприймається як творіння свідомості (Я), яка є єдиним, що дане безсумнівно.

Соліпсизм онтологічний та методологічний.

Гусерлівський соліпсизм – наслідок переосмислення та радикалізації Декартового методу сумніву.

Феноменологічна редукція та її типи.

Основними методами феноменологічної філософії є редукція („epoché”) та конституювання.

Щоб зрозуміти, що таке редукція, слід дати відповідь на наступні питання:

- **яка функція** редукції – навіщо потрібна редукція?
 - **які дії** передбачає здійснення редукції?
 - **яка структура** редукції?
 - **який результат** редукції?
1. Головна функція – перехід від так званої „природної (натуралістичної) установки” до „трансцендентальної”.
 2. Дії: „вміщення в дужки” природного світу, виключення всіх „наук”, які відносяться до природного світу, виключення всіх тверджень, які мають своїм джерелом культуру, традицію, досвід тощо.
 3. Психологічна редукція, ейдетична редукція, трансцендентальна редукція.

Рівні (етапи) редукції

Редукція – метод, завданням якого є „розташувати” певним чином світ і свідомість (суб’єктивність) одне відносно іншого.

Етапи:

I. Психологічна редукція.

Передбачає здійснення таких операцій:

1. „Взяття в дужки” світу = по суті, утримуванню від суджень, які б утверджували його існування.
2. Абстрагування від суджень про світ, запропонованих наукою, метафізикою, культурою загалом.

Залишок (результат): світ як феномен – корелят інтенціональних актів свідомості.

3. Феноменологічне вбачання (інтуїція), аналіз і опис (дескрипція) різноманітних „єдностей, що припускаються” – тобто, „сенсових єдностей” – тобто, феноменів.

II. Ейдетична редукція.

Передбачає здійснення таких операцій:

1. Абстрагування від *кількості* однопорядкових феноменів та зосередження на *одному*.
2. З’ясування сутнісних відношень – наприклад, відношення сутнісної можливості, відносної сутнісної необхідності, абсолютної сутнісної необхідності.

Залишок (результат): сукупність ейдосів (сутностей) предметів.

III. Трансцендентальна редукція.

Передбачає здійснення таких операцій:

1. Переведення феномену світу в ранг „мого” світу, тобто, перехід від спостереження *самих* предметних даностей до спостереження *способів* даності, – по суті, від світу до суб’єктивності.

2. Вивчення тричленної структури трансцендентальної суб’єктивності:

- ego
- cogito – ноетичного аспекту (ноезису)
- cogitatum – ноематичного аспекту (ноеми).

Залишок (результат): трансцендентальне ego як джерело всіх феноменів та ейдосів.

4. Радикально очищена від всіляких можливих нашарувань свідомість, що володіє аподиктичною очевидністю та конститує феномен світу як такого.

Феноменологічне конститування.

Е. Гусерль інтерпретував конститування як „розкриття інтенціональних імплікацій”.

В основі нашого свідомого відношення до дійсності лежать деякі *первинні очевидності*, які сприймаються „інтуїтивно”. Конститування відбувається як рух від таких очевидностей до предмета.

Конститування реальності у свідомості відбувається через пасивні та активні синтези.

Для Е. Гусерля головним полем прикладання зусиль для пояснення теми конститування було усвідомлення часу, – *Zeitigung* (фактично, воно означає продукування часу засобами свідомості).

Структура цього усвідомлення: первинне теперішнє враження оточене горизонтом безпосередньої „ретенції” минулого (яка відрізняється від активного спогаду) і безпосередньої „протенції” майбутнього (яка відрізняється від активного очікування). На такій схемі мало б будуватися будь-яке конститування.

У конституванні свідомість рухається шляхом наповнення та розширення деякої первинної схеми чи сітки уявлень.

Тема 3. Феноменологічна онтологія свідомості

План лекції:

1. Поняття феномена.
2. Поняття інтенціональності.
3. Горизонт. Актуальність і потенціальність. Ноетико-ноематична кореляція.

Схема лекції:

Поняття феномена.

Поняття феномена – наслідок *переосмислення* новочасних розрізень між сутністю і явищем, річчю та явищем на ґрунті прагнення до очевидності і критики психологізму.

Е. Гусерль відштовхується від І. Канта, але *феноменалістському* баченню останнього протиставляє *феноменологічне*: заперечує Кантову диференціацію феноменів та ноуменів.

Поняття феномена отримується через виділення та відділення у переживанні свідомості реального (відчуттєвого) та інтенціонального (тут: сенсового) змістів, останній з яких і є феноменом.

Феномен слід відрізнити від:

- речі (фізичного тіла, матеріального тіла), яке володіє онтологічною самодостатністю;
- об'єкта, що володіє відносною онтологічною самодостатністю;
- явища, яке: а) є небезпосереднім (опосередковане стереотипами, асоціаціями тощо нашої свідомості); б) стосується зовнішнього світу („станів середовища”), а не „життя свідомості”; в) має „за собою” деяку сутність (тоді як феномен – ні).

Звідси, дві найважливіші характеристики феномена:

- а) аподиктична (непроблематична) самоочевидність;
- б) самореферентність.

Поняття інтенціональності.

Інтенціональність свідомості – це її здатність надавати дечому сенсу, „бути спрямованою” на дещо.

Інтенціональність поширюється і на акт фіксації свідомістю предмета, тобто, *переживання* (наприклад, у відчутті, понятті тощо), і на *предмет*, який фіксується.

Гусерлеве розуміння інтенціональності відрізняється від Brentанового (який говорить **лише** про інтенціональність *переживання*), а також уникає питання про відповідність зовнішнього та внутрішнього.

Дві найважливіші функції інтенціональності:

- а) конституювання предметів свідомості;
- б) утримання єдності свідомості – інтенціональність пов'язує різні змісти свідомості.

Горизонт. Актуальність і потенціальність. Ноетико-ноематична кореляція.

Горизонтна структура інтенціональності: горизонт внутрішній та зовнішній. Порожній горизонт.

Інтенціональний аналіз як кореляція актуального та потенціального.

В будь-якому феномені та в будь-якому переживанні можна виділити ноєматичний та ноетичний аспекти.

Ноєматичний (ноема) – це всі модифікації інтенціонального *об'єкта*, які у своїй *єдності* дозволяють нашій свідомості ідентифікувати його саме як цей (а не інакший) об'єкт. Простіше кажучи, це те, **що** переживається (сприймається, згадується тощо). Ноєматичне, по суті, це іманентне самому інтенціональному об'єкту (або „об'єктивне”, якщо використати термін класичної філософії).

Ноетичний аспект (ноезис) – це всі модифікації інтенціонального *переживання*, через *багатоманітність* яких нашій свідомості з'являється об'єкт. Простіше кажучи, це **саме** переживання (сприймання, згадування тощо). Ноетичне, по суті, це іманентне самому інтенціональному переживанню (тобто, на мові класичної філософії, „суб'єктивне”).

Ноєматичний аспект виявляється у володінні об'єктом певним сенсом, а, відповідно, ноетичний – у наділенні об'єкта певним сенсом. В такому випадку стає зрозумілою сенсотворча функція свідомості, яка знаходить прояв у конституюванні сенсу будь-якої предметності.

Тема 4. Феноменологія інтерсуб'єктивності

План лекції:

1. Поняття інтерсуб'єктивності.
2. Конститування Іншого в П'ятій з „Картезіанських медитацій”.
3. Риси Іншого у феноменологічній інтерпретації.

Схема лекції:

Поняття інтерсуб'єктивності.

Інтерсуб'єктивність як демаркаційна смуга між класичною та некласичною філософією.

Е. Гусерль приходять до „теми Іншого” через заперечення небезпеки, що суб'єкт виявиться єдиним суб'єктом (соліпсизму), яка є наслідком розгортання феноменологічної проблематики після здійснення редукції.

Конститування Іншого в П'ятій з „Картезіанських медитацій”.

Е. Гусерль конституює Іншого наступним чином (за текстом 5-ої з „Картезіанських медитацій”):

- 1) Здійснення так званої редукції до моєї „примордіальної сфери” або „сфери самотності своєрідності”, з якої виключене все те, що „дає специфічний сенс тваринам та людям як, так би мовити, я-подібним живим істотам”.
- 2) Безпосереднє схоплення певних тіл (Körper) у „примордіальній сфері”, серед яких віднаходиться з єдиним у своєму роді позначенням **моє тіло** (Leib).

- 3) Наділення певних тіл (Körper) статусом тіла Leib по аналогії зі своїм тілом, тобто, жести, дії тощо іншого тіла інтерпретуються як аналогічні діям мого тіла (Leib).

Риси Іншого у феноменологічній інтерпретації.

В концепції Е. Гусерля Інший набуває рис, які характерні для всієї феноменологічної традиції.

Три риси феноменологічної інтерпретації Іншого.

- 1) досвід зустрічі Іншого розгортається в межах досвіду Я.
- 2) опосередкованість досвіду іншості.
- 3) важливість аспекту темпоральності: сприйняття Іншого опосередковане *минулим* досвідом Я.

Функції Іншого у феноменології:

- 1) конституювання інших суб'єктивностей є центральним моментом антисоліпсистської аргументації Е. Гусерля;
- 2) на основі конституювання трансцендентальної інтерсуб'єктивності відбувається конституювання об'єктивного світу та об'єктивного Я.

Тема 5. Посткласична феноменологія

План лекції:

1. Соціальні перспективи феноменології „пізнього” Е. Гусерля.
2. Респонзивна феноменологія.
3. Феноменологічна соціологія.

Схема лекції:

Соціальні перспективи феноменології „пізнього” Е. Гусерля.

Життєсвіт як сфера допредикативного повсякденного досвіду та підстава розділеного з іншими буття.

Криза європейських наук як наслідок забуття первинності життєсвіту → заклик Е. Гусерля до переосмислення теорії на підставі життєсвіту.

Онтологічне значення життєсвіту в тому, що він виступає універсумом об'єктів різних соціальних груп.

Респонзивна феноменологія.

Респонзивна – це форма феноменології, яка визначається за допомогою респонзивності, а не за допомогою тільки інтенціональності. „Респонзивність” – це те, що робить відповідь відповіддю, що можна було б позначити як „відповідність”.

Б. Вальденфельс наділяє значущістю респонзивність в силу двох обставин:

- він намагається „реабілітувати” природну установку;

- інтенціональність як спрямованість на „**щось**” виключає спрямованість на „**щось іще**” як те, що лежить *поза* межами чогось – **чуже**.

Те, на що я відповідаю, виводиться не тільки з власного руху (як у феноменології, що ґрунтується на інтенціональності), а це означає, що Інший як джерело питання, що потребує моєї відповіді, не виводиться з Я.

Відповідь у Б. Вальденфельса має:

- широке та вузьке значення;
- змістовний та формальний аспекти.

Таким чином, основоположним стає не Я, що самоконститується і конститує світ та Іншого, а те, що саме воно покликане Іншим дати відповідь. І сам цей Інший набуває характеристик не просто Іншого Я, а Чужого, тобто, тотально Іншого.

Феноменологічна соціологія.

А. Шюц здійснив поворот від трансцендентальної установки класичної феноменології до „реабілітації” натуралістичної.

Тлумачення явища вибірковості свідомості на підставі поняття інтенціональності (класична феноменологія) та за допомогою поняття релевантності (феноменологічна соціологія).

Сенсоструктура соціального світу.

Соціальне конструювання реальності та соціальний запас знання (П. Бергер, Т. Лукман).

Тема 6. Історія розвитку герменевтики, її зв'язок з феноменологією

План лекції:

1. Історичні корені герменевтики.
2. Герменевтичні ідеї Ф. Шляєрмахера та В. Дильтая.
3. Поява філософської герменевтики та її зв'язок з феноменологією.

Схема лекції:

Історичні корені герменевтики.

Поняття „герменевтика” є багатозначним – його значення залежить від того, в який контекст ми його вміщуємо. Сучасне розуміння „герменевтики”, яким оперує *філософія*, має два основних значення, що різко відрізняються одне від іншого:

- герменевтика – це *методологія* витлумачення текстів (теорія інтерпретації);
- герменевтика як філософія, як спосіб філософування („філософська герменевтика”).

Традиційно герменевтика – мистецтво тлумачення текстів та інших виразів думки – *ars interpretandi*. Вона стосувалась усього, що має *сенс* і вимагає *тлумачення* як спеціальної процедури осягнення смислу і запобігання незгодам.

- Перші герменевтичні дослідження здійсненні:
- софістами та Аристотелем („Про тлумачення”);
 - елліністичними та римськими дослідниками;
 - Августин Блаженний („Християнська наука, або Засновки священної герменевтики та мистецтва церковного красномовства”);
 - християнська екзегетика;
 - протестантський аналіз Святого Письма (зокрема, у Мартіна Флаціуса Ілрійського – XVI ст.);
 - юридична герменевтика (наприклад, у Гуго Гроція (1583-1645));
 - ідеї Йогана Мартіна Хладеніуса, В. фон Гумбольдта, філологічні герменевтики Фрідріха Аста, А. Бьока;
 - герменевтичні проекти Ф. Шляєрмахера та В. Дильтая.

Герменевтичні ідеї Ф. Шляєрмахера та В. Дильтая.

Шлях герменевтики від прикладної науки до філософської дисципліни (шлях універсалізації) лежав (в історико-філософському плані) через розробку так званої *загальної* герменевтики (в першу чергу, Ф. Шляєрмахером та В. Дильтаєм).

Ідеї Ф. Шляєрмахера:

- розрізнення психологічної і граматичної інтерпретації;
- принцип „кращого розуміння”: метою герменевтики є розуміння тексту та його автора краще, ніж сам автор розумів себе та власне творіння;
- поглиблення принципу „герменевтичного кола”;
- в загальному Ф. Шляєрмахер виявив основні принципи та методи герменевтичного аналізу.

Основні ідеї В. Дильтая:

- обґрунтування інтерпретативного характеру наук про дух;
- розробка так званої герменевтичної логіки;
- прагнення підвести під герменевтичну проблематику психологічний ґрунт.

Поява філософської герменевтики та її зв'язок з феноменологією.

Постання герменевтики як *філософської* теорії було пов'язане з онтологізацією герменевтичної проблематики. Розуміння починає розглядатися як властивість людського *буття* і, таким чином, герменевтика поступово перетворюється у вчення про *принципи буття*.

Якщо до XX ст. герменевтика було тісно пов'язана з психологізмом у філософії, оскільки і Ф. Шляєрмахер, і В. Дильтай розглядали центральне поняття герменевтичного аналізу – розуміння – з психологічної позиції, пов'язуючи його зі „вчуванням [у текст]”, „емпатією”, „співпереживанням [з Іншим]” тощо, то розвиток наступних ідей в руслі феноменології пов'язаний зі спробою подолати психологізм через онтологізацію.

Підстави синтезу герменевтики та феноменології:

- спільне неприйняття психологізму;

- традиційна формула „розуміння – це осягнення смислу” (аналізом розуміння займається герменевтика, аналізом смислу та методів його утворення займається феноменологія).
Розуміння як герменевтичний метод уподібнюється до феноменологічного вбачання сутності (ейдосу).

Тема 7. Основні поняття філософської герменевтики

План лекції:

1. Гайдегерівський проект філософської герменевтики.
2. Ключові поняття герменевтики Г.-Г. Гадамера.
3. Філософська герменевтика П. Рікера.

Схема лекції:

Гайдегерівський проект філософської герменевтики.

Проект М. Гайдегера, з одного боку, виводиться з гусерлівського, але, з іншого, – значною мірою протиставляється гусерлівським тезам.

М. Гайдегер здійснює *онтологізацію* мови, тобто, перетворює мову в сутнісну властивість людського буття → розуміння стає першопочатковою формою людського життя, а не тільки методичною операцією.

Ключові поняття герменевтики Г.-Г. Гадамера.

Він виходить з позиції М. Гайдегера щодо онтологічного статусу мови і проголошує намір здійснити „онтологічний поворот герменевтики до дороговказу мови”.

Мова – найперший предмет і джерело герменевтичної рефлексії та герменевтичного досвіду.

Мова у Г.-Г. Гадамера одержує статус способу буття людини. В свою чергу, оскільки невід’ємною функцією мови є розуміння, то воно з необхідністю теж змінює свій статус – із модусу *пізнання* перетворюється в модус *буття*.

Г.-Г. Гадамер робить предметом філософської герменевтики розуміння як універсальний феномен, а основним завданням оголошує не методологічну спрямованість на феномен осягнення смислу, а прояснення онтологічного статусу розуміння як моменту життя людини.

Філософська герменевтика П. Рікера.

Завдання П. Рікера – „прищепити проблему герменевтики до феноменологічного методу”.

Регресивно-прогресивний метод П. Рікера: осмислювати явища в єдності трьох часових вимірів з тим, щоб розкрити „археологію” суб’єкта.

Мовний характер людського досвіду.

Проблема символу та метафори: символ відсилає до іншого – небуквального – смислу.

Тлумачення як переважний спосіб включення індивіда в цілісний контекст культури.

Діалектична взаємодія розуміння та пояснення.

Тема 8. Герменевтична методологія

План лекції:

1. Герменевтичний методологічний стандарт.
2. Розуміння та інтерпретація.
3. Герменевтичне коло, герменевтична дуга.

Схема лекції:

Герменевтичний методологічний стандарт.

Гносеологічний засновок герменевтичної методології: гуманітарні науки працюють із *текстами*, специфікою яких є їхня *знакова природа* і – як наслідок – певна *інформація*, яка є *незрозумілою*.

Риси герменевтичного методологічного стандарту:

- прийняття дихотомії наук про природу і наук про дух;
- поширення принципів аналізу мови (слова) на аналіз культури;
- діалоговий характер;
- розділення областей специфічно знакового змісту (об'єктивного смислу тексту) і психологічних моментів, врахування *позалінгвістичних* факторів;
- інтерпретація як творчий вільний акт і, як наслідок, толерантне ставлення до множинності результатів інтерпретації.

Розуміння та інтерпретація.

Будь-яке *розуміння* тексту залежить не від притаманного змісту цього тексту смислу слів у їхніх зв'язках, а від активності інтерпретатора (його розуміння).

В інтерпретації головним когнітивним завданням є не стільки дешифрування старих смислів, скільки продукування нових.

Герменевтика виступає не в якості відтворення автентичного (авторського) тексту, а в якості можливості продовження дійсної історії тексту, в побудові кожним новим інтерпретатором нового сенсу, а по суті, нового тексту.

Герменевтичне коло, герменевтична дуга.

Різновиди герменевтичного кола:

Діяльність інтерпретатора – між новаторством і традицією (Г.-Г. Гадамер).

Герменевтичне коло в процесі самої інтерпретації – між цілим і частинами (Ф. Шляєрмахер).

Безперервне „прокидування” сенсових очікувань та власних передсудів відносно даної культурної пам’ятки (М. Гайдегер).

Звільнення об’єктивного значення тексту від суб’єктивних намірів автора → багатократне тлумачення – значення витлумачується не тільки згідно з авторським світоглядом, але й згідно зі значенням світогляду читача (герменевтична дуга П. Рікера).

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Становлення предмету феноменології

1. Місце феноменології у трансценденталістській традиції.
2. Етапи розвитку феноменологічного руху.
3. Ключові поняття феноменології.

Завдання для опрацювання першоджерел

Опрацювати статтю А. Шюца „Основні поняття феноменології”, зафіксувати провідні риси феноменології як їх розуміє А. Шюц.

Контрольні запитання до праці:

А. Шюц „Основні поняття феноменології”

1. З чим пов’язана малодослідженість феноменології, на яку вказує А. Шюц?
2. В яку філософську традицію, згідно з А. Шюцем, можна вписати феноменологію?
3. Які риси феноменологічного стилю мислення згадуються у праці А. Шюца?
4. Що є відправним пунктом феноменологічного дослідження?
5. Яке відношення феноменології до Р. Декарта?
6. В чому, на думку А. Шюца, полягає заслуга Р. Декарта перед філософією загалом та феноменологією зокрема?
7. Що таке інтенціональність та які наслідки прийняття тези про інтенціональний характер нашого сприймання?
8. Що таке феноменологічна редукція?
9. Що „вміщується в дужки” у межах феноменологічної редукції?
10. Що залишається після здійснення феноменологічної редукції?
11. Яку важливу диференціацію можна провести всередині нашого акта сприймання дечого?
12. Що таке гусерлівська „теорія конституювання”?
13. В чому полягає відмінність між формальною та трансцендентальною логіками?
14. Якою наукою називає себе феноменологія та чому?
15. Чому А. Шюц вважає невдалими гусерлівські поняття „ейдос” та „інтуїтивне вбачання сутності”?
16. В чому зміст ейдетичного дослідження?
17. Що є предметом ейдетичного дослідження у феноменології?
18. А. Шюц твердить, що у статті не підіймаються питання і теми феноменологічної *філософії*. Що ж тоді розглядається?
19. В чому А. Шюц вбачає можливість впливу феноменології на соціальні науки?

20. Які питання соціальних наук може вирішити феноменологія, згідно з А. Шюцем?

Література до теми:

1. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології / Бернхард Вальденфельс. – К. : „Альтерпрес”, 2002. – 176 с.
2. Зотов А. Ф. Современная западная философия : Учеб. / А. Ф. Зотов. – 2-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 2005. – 781 с.
3. Конрад-Мартиус Х. Трансцендентальная и онтологическая феноменология / Хедвиг Конрад-Мартиус // Проблемы онтологии в современной буржуазной философии / Отв. ред. Т. А. Кузьмина. – Рига : Зинатне, 1988. – С. 321-328.
4. Новая философская энциклопедия : В 4 т. / Ин-т философии РАН. – М. : Мысль, 2010.
5. Разеев Д. Н. В сетях феноменологии. Гуссерль Э. Основные проблемы феноменологии / Пер. с нем. А. А. Анипко. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2004. – 368с.
6. Современная западная философия. Энциклопедический словарь / Под ред. О. Хеффе, В. С. Малахова, В. П. Филатова при участии Т. А. Дмитриева / Ин-т философии. – М. : Культурная революция, 2009. – 392 с.
7. Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение / Герберт Шпигельберг / Пер. с англ. / Перевод группы авторов под ред. М. Лебедева, О. Никифорова (Ч.3). – М. : „Логос”, 2002. – 680 с.
8. Шюц А. Основные понятия феноменологии / Альфред Шюц // Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом / Пер. с нем. и англ. – М. : „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2004. – С. 161–179.

Тема 2. Феноменологічна методологія

1. Проблема соліпсизму в європейській класичній та некласичній філософії: Й. Фіхте та Е. Гусерль.
2. Етапи психологічної редукції: інтуїція, аналіз, дескрипція.
3. Процедури ейдетичної редукції: вільна варіація у фантазії, ідеація.

Завдання для опрацювання першоджерел

1. Опрацювати частину книги Г. Шпигельберга „Феноменологічний рух” (С.637-678) та з'ясувати головні риси, етапи та особливості феноменологічного методу.
2. Індивідуальне письмове позааудиторне завдання: проаналізувати довільно обраний предмет (річ, явище, процес) відповідно до запропонованої Г. Шпигельбергом схеми (за першими трьома кроками

методу: дослідження окремих феноменів, дослідження загальних сутностей, схоплення сутнісних відношень).

Контрольні запитання до праці:

Г. Шпігельберг „Феноменологічний рух”

1. Чим взагалі мотивований опис Г. Шпігельберга?
2. В чому полягає зміст негативного аспекту програми феноменологічної редукції? В чому його „негативність”?
3. Проти яких пізнавальних програм спрямована програма феноменологічної редукції?
4. В чому полягає парадокс програми феноменологічної редукції?
5. В чому полягає зміст позитивного аспекту програми феноменологічної редукції? В чому його „позитивність”?
6. В чому полягає зміст дослідження окремих феноменів?
7. Яке завдання ставиться перед дослідженням окремих феноменів?
8. В чому полягає зміст феноменологічного інтуювання?
9. В чому полягає зміст феноменологічного аналізу?
10. В чому полягає зміст феноменологічної дескрипції? Що передусім передбачає дескрипція?
11. Чому дескрипція часто має негативний характер?
12. Яке відношення дескрипції до ейдетичного дослідження?
13. В чому полягає зміст та завдання дослідження загальних сутностей?
14. Що таке ідеація?
15. Що спільного у дослідженні окремих феноменів (етап I) та дослідженні загальних сутностей (етап II)?
16. В чому зміст такої операції як „схоплення сутнісних відношень”?
17. Які три типи відношень між компонентами деякої сутності описує Е. Гусерль?
18. Які три типи відношень між сутностями описує Е. Гусерль?
19. Що об’єднує три перші кроки методу (за Г. Шпігельбергом) та відрізняє їх від наступних двох (IV та V)?
20. В чому полягає зміст спостереження типів з’явленості?
21. Про які три типи з’явленості веде мову Е. Гусерль?
22. Чим відрізняється з’ява предмета у феноменологічному та феноменальному трактуванні?
23. Чим постає з’ява предмета через так звані „відтінки”? В чому знаходить вияв значущість такого постання?
24. В чому полягає зміст конституювання феноменів?
25. В чому полягає зміст інтерпретації прихованих значень?

Література до теми:

1. Бабушкин В. У. Феноменологическая философия науки. Критический анализ [Електронний ресурс] / В. У. Бабушкин / – М. : „Наука”, 1985. –

- 189 с. – Режим доступу до книги : <http://psylib.ukrweb.net/books/babus01/index.htm>
2. Гайденко П. П. Философия Фихте и современность / П. П. Гайденко. – М. : Мысль, 1979. – 288 с.
 3. Гуссерль Э. Метод прояснения / Эдмунд Гуссерль // Современная философия науки : Хрестоматия / Сост., пер., вступ. статьи и коммент. А. А. Печенкина. – М. : Наука, 1994. – С. 234-242.
 4. Гутнер Г. Б. Радикальное „эпохэ” как универсальный философский метод [Электронный ресурс] / Г. Б. Гутнер // Vox. Философский журнал. [Электрон. журн.]. – 2009. – № 6. Май. – Режим доступу до статті : <http://vox-journal.org/content/vox6gutner.pdf>
 5. Зарапин О. В. Феноменология как метод гуманитарного знания / О. В. Зарапин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия „Философия. Социология”. – 2005. – Том. 18 (57). № 2. – С.144-154.
 6. Розин В. М. Феноменология глазами методолога / В. М. Розин // Вопросы философии. – 2008. – N 5. – С. 116-126.
 7. Савин А. Эпохе и трансцендентальная редукция в лекционном курсе Гуссерля „Первая философия” / Алексей Савин // Топос. – 2009. – №2-3 (22). – С. 7-32.
 8. Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение / Герберт Шпигельберг / Пер. с англ. / Перевод группы авторов под ред. М. Лебедева, О. Никифорова (Ч.3). – М. : „Логос”, 2002. – 680 с.

Тема 3. Феноменологічна онтологія свідомості

1. Поняття аподиктичної очевидності.
2. Натуралістична і трансцендентальна установки.
3. Трансцендентальна суб’єктивність та її зв’язок з інтенціональністю.

Завдання для опрацювання першоджерел

Опрацювати Роздуми 1 та 2 (§§1-22) праці Е. Гусерля „Картезіанські роздуми”. Зафіксувати найважливіші проблеми, які в них підіймаються.

Контрольні запитання до праці:

Е. Гусерль „Картезіанські роздуми” (Роздум 1 та 2)

1. В чому, на думку Е. Гусерля, полягає значення картезіанства для: а) трансцендентальної феноменології; б) філософії загалом?
2. Яку вихідну гіпотезу (ідею) приймає Е. Гусерль, приступаючи до викладу своєї проблематики?
3. Що, згідно з Е. Гусерлем, слід вважати універсальною наукою?
4. Якими рисами, згідно з Е. Гусерлем, володіє будь-яка наука, тобто, до чого будь-яка наука прагне?

5. В чому специфіка Гусерлевого розуміння очевидності?
6. Якої саме очевидності потребує Е. Гусерль для побудови вихідної ідеї науки?
7. Що не може володіти аподиктичною очевидністю, навіть володіючи очевидністю чуттєвою?
8. Чому Е. Гусерль приписує аподиктичну очевидність?
9. Що передує, за Е. Гусерлем, природному буттю світу?
10. Як можливий перехід від неаподиктичної очевидності світу до аподиктичної очевидності Его?
11. Які два етапи феноменологічного дослідження виділяє Е. Гусерль?
12. В чому специфіка науки про конкретну трансцендентальну суб'єктивність?
13. Що дає феноменологу умовний поділ змісту трансцендентальної суб'єктивності на *cogito* і *cogitatum*?
14. Як сприймаються об'єкти в рефлексивній установці та чим відрізняється таке сприймання від сприймання об'єктів у природній установці?
15. Що Е. Гусерль називає основною рисою інтенціональності?
16. В чому полягає значущість горизонту для свідомості?
17. В чому полягає зміст інтенціонального аналізу?
18. Чому інтенціональний предмет йменується Е. Гусерлем „дороговказом” трансцендентального дослідження?
19. В чому полягає завдання трансцендентальної конституції предметності сущого?

Література до теми:

1. Бабушкин В. У. Феноменологическая философия науки. Критический анализ [Електронний ресурс] / В. У. Бабушкин / – М. : „Наука”, 1985. – 189 с. – Режим доступу до книги : <http://psylib.ukrweb.net/books/babus01/index.htm>
2. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Книга первая / Эдмунд Гуссерль / Пер. с нем. А. В. Михайлова; Вступ. ст. В. А. Куренного. – М. : Академический Проект, 2009. – 489 с. – (Философские технологии).
3. Гуссерль Э. Избранные работы / Эдмунд Гуссерль / Сост. В. А. Куренной. – М. : Издательский дом „Территория будущего”, 2005. – 464 с. – (Серия „Университетская библиотека Александра Погорельского”).
4. Гуссерль Э. Картезианские медитации / Эдмунд Гуссерль / Пер. с нем. В. И. Молчанова. – М. : Академический Проект, 2010. – 229 с. – (Философские технологии).
5. Инишев И. Н. Интенциональность и очевидность. Истоки трансцендентальной феноменологии Гуссерля / И. Н. Инишев // Известия Томского политехнического университета. – 2007. – Т. 311. № 7. – С. 84-88.

6. Мотрошилова Н. В. Идеи I Эдмунда Гуссерля как введение в феноменологию / Н. В. Мотрошилова. – М. : „Феноменология-Герменевтика”, 2003. – 720 с.
7. Сартр Ж.-П. Основная идея феноменологии Гуссерля: интенциональность / Ж.-П. Сартр // Проблемы онтологии в современной буржуазной философии / Отв. ред. Т. А. Кузьмина. – Рига : Зинатне, 1988. – С. 318-320.
8. Феноменологічна філософія ХХ ст. : історія формування і вихідні ідеї : Конспект лекції для аспірантів та здобувачів наукового ступеня з дисципліни „Філософія” / Укл. : Петрушенко В. Л. – Львів : Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2009. – 40 с.

Тема 4. Феноменологія інтерсуб’єктивності

1. Історико-філософський контекст проблеми Іншого.
2. Особливості конституювання Іншого в теорії трансцендентальної інтерсуб’єктивності Е. Гусерля.
3. Критика Гусерлевого вчення про інтерсуб’єктивність.

Завдання для опрацювання першоджерел

Опрацювати статтю А. Шюца „Проблема трансцендентальної інтерсуб’єктивності в Гусерля”, зафіксувати найважливіші моменти та головні проблеми теорії трансцендентальної інтерсуб’єктивності.

Контрольні запитання до праці:

А. Шюц „Проблема трансцендентальної інтерсуб’єктивності в Гусерля”

1. В чому полягає проблемність сприймання Іншого з точки зору феноменології?
2. Потребою зняти яку суперечність ініційований Гусерлів розгляд теми інтерсуб’єктивності?
3. Яке завдання ставить перед собою Е. Гусерль у зв’язку з проблемою інтерсуб’єктивності?
4. В чому виявляється значущість проблеми інтерсуб’єктивності? Для чого можуть бути використані результати її розгляду?
5. Як можна описати у феноменологічних термінах вихідну ситуацію, відштовхуючись від якої Е. Гусерль конститує інтерсуб’єктивність?
6. Як можна коротко окреслити послідовність кроків у конституюванні трансцендентальної інтерсуб’єктивності?
7. В чому полягає зміст так званого „другого епохе”?
8. Від чого абстрагується феноменолог у „другому епохе”?
9. Як можна визначити „сферу належного „власне” до епохе”?
10. Що лежить в основі аналогічної апперцепції (аппрезентації), на підставі якої конститується „інше” „живе” тіло?

11. В чому полягає зміст аппрезентації, згідно з Е. Гусерлем? І як уточнює це поняття О. Фінк?
12. Які труднощі можуть бути названі у зв'язку з конституюванням Іншого засобами аппрезентації?
13. Яким чином, згідно з Е. Гусерлем, може бути використана аппрезентація Іншого в конститутивній діяльності?

Література до теми:

1. Борисов Е. Проблема интерсубъективности в феноменологии Э. Гуссерля / Евгений Борисов // Логос 1991–2005. Избранное : В 2 т. Т. 2. – М. : Издательский дом „Территория будущего”, 2006. – С. 151-174. – (Серия „Университетская библиотека Александра Погорельского”).
2. Гуссерль Э. Картезианские медитации / Эдмунд Гуссерль / Пер. с нем. В. И. Молчанова. – М. : Академический Проект, 2010. – 229 с. – (Философские технологии).
3. От Я к Другому : проблемы социальной онтологии в постклассической философии : Сб. докл. – Минск : Пропилеи, 1998. – 276 с.
4. Шютц А. Проблема трансцендентальной интерсубъективности у Гуссерля / Альфред Шютц // Шютц А. Смысловая структура повседневного мира : очерки по феноменологической социологии / Сост. А. Я. Алхасов; Пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой; Научн. ред. перевода Г. С. Батыгин. – М. : Институт Фонда „Общественное мнение”, 2003. – С. 46-95.
5. Щербак С. І. Проблема інтерсуб'єктивності у феноменології Е. Гуссерля / С. І. Щербак // Практична філософія. – 2003. – № 4 (10). – С. 145-153.

Тема 5. Посткласична феноменологія

1. Гусерлеве поняття „життєсвіт” як поворот до соціальної проблематики.
2. Зв'язок між поняттями „Інший” та „Чуже”.
3. Найважливіші поняття соціальної феноменології А. Шюца, П. Бергера, Т. Лукмана.

Завдання для опрацювання першоджерел

Прочитати і законспектувати статтю Б. Вальденфельса „Відповідь Чужому: основні риси респонзивної феноменології”.

Контрольні запитання до праці:

Б. Вальденфельс „Відповідь Чужому: основні риси респонзивної феноменології”

1. Як, згідно з Б. Вальденфельсом, змінилися уявлення про розум та суб'єкт, починаючи з Нового часу?

2. Про які аспекти дефініції чужості веде мову Б. Вальденфельс? Який із них є визначальним?
3. В чому відмінність між Чужим та Іншим?
4. Чому Чуже може бути назване гіперфеноменом?
5. Чому Б. Вальденфельс критикує поняття інтенціональності, яке є центральним для феноменології?
6. Чому орієнтація на респонзивність (на відміну від орієнтації на інтенціональність чи регульованість як відповідність правилам) здатна забезпечити чужість Чужого?
7. Про які дві форми чужої вимоги веде мову Б. Вальденфельс? Які форми відповіді з ними співвідносяться?

Література до теми:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Питер Бергер, Томас Лукман. – М. : „Academia-Центр”, „МЕДИУМ”, 1995. – 324 с.
2. Вальденфельс Б. Мотив чужого : Сб. пер. с нем. / Бернхард Вальденфельс / Научный ред. А. А. Михайлов; отв. ред. Т. В. Щитцова. – Минск : Пропилеи, 1999. – 176 с.
3. Вальденфельс Б. Топографія Чужого : студії до феноменології Чужого / Бернгард Вальденфельс. – К. : ППС - 2002, 2004. – 206 с. – („Сучасна гуманітарна бібліотека”).
4. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология : Введение в феноменологическую философию / Э. Гуссерль / Пер. с нем. Д. В. Складнева; послесл. Я. А. Слина. – СПб. : Владимир Даль, Фонд Университет, 2004. – 398, [1] с. – (Классика философии).
5. Пахолова И. В. Опыт „чужого” в респонзивной феноменологии Б. Вальденфельса / И. В. Пахолова // Вестник Самарского государственного университета. – 2008. – № 1. – С. 11-19.
6. Розенберг Н. В. „Жизненный мир” как культурно-исторический мир повседневности в феноменологии Э. Гуссерля / Н. В. Розенберг // Вестник Тамбовского университета. Серия : Гуманитарные науки. – 2008. – № 8. – С. 251-255.
7. Руткевич Е.Д. Феноменологическая социология П. Бергера / Е. Д. Руткевич // Социологические исследования. – 1990. – №7. – С. 119-127.
8. Савин А. Э. Жизненный мир и измерения его историчности в трансцендентальной феноменологии / А. Э. Савин // Вестник Самарского государственного университета. – 2006. – № 10 / 1 (50). – С. 15-22.
9. Смирнова Н. М. От социальной метафизики к феноменологии “естественной установки” (феноменологические мотивы в современном социальном познании) / Н. М. Смирнова. – М. : [б.в.], 1997. – 222 с.

10. Шютц А. Смысловая структура повседневного мира: очерки по феноменологической социологии / Альфред Шютц / Сост. А. Я. Алхасов; Пер. с англ. А. Я. Алхасова, Н. Я. Мазлумяновой; Научн. ред. перевода Г. С. Батыгин. – М. : Институт Фонда „Общественное мнение”, 2003. – 336 с.
11. Шюц А. Избранное : Мир, светящийся смыслом / Альфред Шюц / Пер. с нем. и англ. – М. : „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2004. – 1056 с. – (Серия „Книга света”).
12. Шюц А. Структури життєсвіту / Альфред Шюц, Томас Лукман. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – 560 с.

Тема 6. Історія розвитку герменевтики, її зв'язок з феноменологією

1. Відмінності у предметі давньої та сучасної герменевтики.
2. Традиційна та філософська герменевтика.
3. Феноменологічні витoki філософської герменевтики.

Завдання для опрацювання першоджерел

Опрацювавши роботи А. Богачова, Г.-Г. Гадамера та О. Шульги, встановити відмінності між історичними різновидами герменевтики.

Література до теми:

1. Богачов А. Передісторія філософської герменевтики / Богачов А. Л. / Наукові записки НаУКМА. – Т.18 : Філософія та релігієзнавство. – К. : Стилос, 2000. – С.17-21.
2. Богачов А. Л. Філософська герменевтика. Навчальний посібник / Андрій Богачов. – К. : Видавництво „Курс”, 2006. – 406с.
3. Гадамер Г.-Г. Істина і метод / Ганс-Георг Гадамер. – Т.І : Герменевтика I : Основи філософ. герменевтики / Пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2000. – 464 с.
4. Гадамер Г.-Г. Класична і філософська герменевтика / Ганс-Георг Гадамер // Гадамер Г.-Г. Істина і метод : Доповнення. Показчики. – Том II. Герменевтика II / Пер. з нім. М.Кушніра. – К. : Юніверс, 2000. – С. 86-108.
5. Гайденко П. П. Прорыв к трансцендентному : Новая онтология XX века / П. П. Гайденко. – М. : Республика, 1997. – 495 с. – (Философия на пороге нового тысячелетия).
6. Квіт С. Герменевтика стилю / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2011. – 143 с.
7. Тисельтон Э. Герменевтика. Пер. с англ. / Энтони Тисельтон. – Черкасы : Коллоквиум, 2011. – 430 с.
8. Шульга Е. Н. Когнитивная герменевтика / Е. Н. Шульга. – М. : [б.в.], 2002. – 235 с.

9. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / [глав. ред. И. Т. Касавин]. – М. : „Канон +” РООИ „Реабилитация”, 2009. – 1248 с.

Тема 7. Основні поняття філософської герменевтики

1. Статус та характеристики мови у філософській герменевтиці Г.-Г. Гадамера.
2. Феноменологія та психоаналіз у герменевтиці П. Рікера.
3. Герменевтичні ідеї Г. Шпета і М. Бахтіна.

Завдання для опрацювання першоджерел

Опрацювати статтю Г.-Г. Гадамера „Людина і мова”, законспектувати ключові ідеї праці.

Контрольні запитання до праці:

Г.-Г. Гадамер „Людина і мова”

1. Що передбачає тлумачення людини як істоти, що володіє Логосом?
2. Чим відрізняється мова людини від мови тварини?
3. Проти якої концепції співвідношення мислення та мови виступає Г.-Г. Гадамер?
4. На хибності якої позиції наполягає Г.-Г. Гадамер?
5. Як співвідносяться свідомість та мова, згідно з уявленнями Г.-Г. Гадамера?
6. Які характеристики мови виділяє автор?

Література до теми:

1. Богачов А. Л. Філософська герменевтика. Навчальний посібник / Андрій Богачов. – К. : Видавництво „Курс”, 2006. – 406с.
2. Гадамер Г.-Г. Істина і метод / Ганс-Георг Гадамер. – Т.І : Герменевтика I : Основи філософ. герменевтики / Пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2000. – 464 с.
3. Гадамер Г.-Г. Людина і мова / Ганс-Георг Гадамер // Гадамер Г.-Г. Істина і метод : Доповнення. Показчики. – Том II. Герменевтика II / Пер. з нім. М.Кушніра. – К. : Юніверс, 2000. – С. 133-140.
4. Гайденко П. П. Прорыв к трансцендентному : Новая онтология XX века / П. П. Гайденко. – М. : Республика, 1997. – 495 с. – (Философия на пороге нового тысячелетия).
5. Квіт С. Герменевтика стилю / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2011. – 143 с.
6. Коткавирта Ю. Философская герменевтика Х.-Г. Гадамера [Електронний ресурс] / Коткавирта Ю. // Герменевтика и деконструкция / Под ред. Штегмайера В., Франка Х., Маркова Б. В. – СПб. : Издательство Санкт-

- Петербургского государственного университета, 1999. – С.47-67. – Режим доступа до статті : <http://anthropology.ru/ru/texts/kotkav/kotkav.html>
7. Кузнецов В. Герменевтика и ее путь от конкретной методики до философского направления [Электронный ресурс] / Валерий Кузнецов // Логос. – 1999. – №10 (20). – С. 43-88. – Режим доступа до статті : http://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_10/04.htm
 8. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Поль Рикёр / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной. – М. : „КАНОН-Пресс-Ц”; „Кучково поле”, 2002. – 624 с. – (Серия „Канон философии”).
 9. Тисельтон Э. Герменевтика. Пер. с англ. / Энтони Тисельтон. – Черкассы : Коллоквиум, 2011. – 430 с.

Тема 8. Герменевтична методологія

1. Особливості сучасної герменевтики.
2. Поняття передсуду і традиції.
3. Герменевтичні методики.

Завдання:

Підготуватися до підсумкового тесту з дисципліни.

Література до теми:

1. Бабушкин В. У. Феноменологическая философия науки. Критический анализ [Электронный ресурс] / В. У. Бабушкин / – М. : „Наука”, 1985. – 189 с. – Режим доступа до книги : <http://psylib.ukrweb.net/books/babus01/index.htm>
2. Верклер Г. А. Герменевтика. Принципы и процесс толкования Библии [Электронный ресурс] / Генри А. Верклер / Русское издание. – Schaumburg (Illinois) : Gospel Literature Services, 1995. – 133 с. – Режим доступа до книги : http://www.pbsu.org/images/stories/wa_lib_book/file_132937587585.pdf
3. Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Ганс-Георг Гадамер. – Т.І : Герменевтика І : Основи філософ. герменевтики / Пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2000. – 464 с.
4. Тисельтон Э. Герменевтика. Пер. с англ. / Энтони Тисельтон. – Черкассы : Коллоквиум, 2011. – 430 с.
5. Шульга Е. Н. Когнитивная герменевтика / Е. Н. Шульга. – М. : [б.в.], 2002. – 235 с.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Позначте правильні варіанти відповіді на питання позначкою „+”, а неправильні – позначкою „-”. Кожне питання містить і правильні, і неправильні варіанти (п’ять „+” або п’ять „-” неможливі).

1. До представників феноменологічного напрямку філософії належать:

- А) Е. Гусерль
- Б) Г. Гегель
- В) М. Гайдегер
- Г) А. Гурвіч
- Ґ) А. Гелен.

2. Найважливішими працями Е. Гусерля слід вважати:

- А) „Картезіанські роздуми”
- Б) „Логічні дослідження”
- В) „Феноменологія духу”
- Г) „Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія”
- Ґ) „Буття і ніщо: спроба феноменологічної онтології”.

3. До найважливіших понять феноменологічної філософії належать:

- А) ілокуція
- Б) інтенціональність
- В) інтерсуб’єктивність
- Г) інтеракція
- Ґ) ідеація.

4. До представників французької феноменологічної філософії належать:

- А) Ж.-П. Сартр
- Б) М. Мерло-Понті
- В) Е. Муньє
- Г) А. Бергсон
- Ґ) А. Камю.

5. Ознаками феноменологічного стилю мислення є:

- А) ірраціоналізм
- Б) персоналізм
- В) трансценденталізм
- Г) іманентизм
- Ґ) критицизм.

6. Феноменологічне прагнення до очевидності передбачає:

- А) орієнтацію на чуттєву (зорову, слухову тощо) очевидність
- Б) аподиктичність (непроблематичність) очевидності
- В) усунення всякого предикативно-рефлексивного посередництва у сприйнятті
- Г) прийняття очевидності в якості першої (вихідної) даності
- Ґ) орієнтацію на безпосереднє (самодане) переживання свідомості.

7. Е. Гусерль критикує психологізм для того, щоб:

- А) окреслити проблемне поле феноменології
- Б) вивести закони мислення (логічні закони) з емпіричних законів психіки
- В) подолати пов'язаний з ним релятивізм ідеалів та норм
- Г) з'ясувати, яким чином індивідуальне пізнання приводить до достовірного знання
- Ґ) обґрунтувати необхідну значущість емпірико-психологічних законів.

8. Трансценденталізм феноменології передбачає, що:

- А) слід аналізувати трансцендентні відносно свідомості об'єкти
- Б) вона ставить питання про генетично незалежне від досвіду знання
- В) слід орієнтуватися на радикальне самозаглиблення та самовитлумачення суб'єктивності
- Г) вихідним пунктом всілякого пізнання виступає суб'єкт
- Ґ) трансцендентний суб'єкт постає автономним джерелом власних змістів.

9. Синонімами поняття „феномен” у феноменології виступають:

- А) інтенціональний об'єкт
- Б) об'єкт
- В) інтенціональний предмет
- Г) предмет
- Ґ) єдність, що припускається.

10. „Явище” не можна ототожнювати з „феноменом” тому, що:

- А) явища стосуються „станів середовища”, а феномени – „свідомого життя”
- Б) феномен є першоданим, а до явища ще потрібно „прорватися”
- В) даність феномена ще повинна бути відкрита, а даність явища вже відкрита для свідомості
- Г) явище постає „запереченням” буття, а феномен – мірою самого буття
- Ґ) категоріальною протилежністю „явища” виступає „сутність”, а „феномена” – „ейдос”.

11. До сутності феномена належить те, що він:

- А) володіє онтологічною самодостатністю
- Б) характеризується самореферентністю
- В) відзначається аподиктичною самоочевидністю
- Г) вирізняється самовираженням власного змісту
- Ґ) засвідчується просторовим самовираженням.

12. На шляху до феномена, з точки зору феноменології, досліднику слід:

- А) шляхом феноменологічної редукції „прорватися” до безпосереднього
- Б) відволіктися від стереотипних зв'язків та асоціацій свідомості
- В) ототожнити реальний та інтенціональний зміст переживання предмета
- Г) виявити сутність того, що „показує” себе у феномені
- Ґ) скеровуватися на пізнання „самих речей” на ґрунті прагнення до очевидності.

13. Інтенціональність можна приписати таким актам свідомості, як:

- А) фантазія
- Б) поняттєве мислення
- В) відчуття
- Г) спогад
- Ґ) жодна з відповідей невірна.

14. У Brentановому тлумаченні інтенціональності (на відміну від Гусерлевого):

- А) знімається питання про відповідність зовнішнього та внутрішнього
- Б) залучається до розгляду також предметний аспект інтенціональної кореляції
- В) ведеться мова лише про інтенціональне переживання
- Г) викликається питання про адекватність зовнішнього та внутрішнього
- Ґ) вводиться поняття інтерсуб'єктивності.

15. До найважливіших функцій інтенціональності слід зараховувати:

- А) конституювання предметів свідомості
- Б) утримання єдності свідомості
- В) надання сенсу предметам
- Г) усвідомлення ідентичності предметного змісту, що постає через різні значення
- Ґ) встановлення зв'язку між зовнішнім та внутрішнім.

16. До сутності інтенціональності, за Е. Гусерлем, належить наступне:

- А) вона поширюється і на акт, і на предмет
- Б) вона надає примат свідомості „про щось” перед самосвідомістю
- В) завдяки їй змісти свідомості стають даностями (опредметнюються)
- Г) вона відкриває світ трансцендентних речей
- Ґ) її основною рисою є горизонтна структура.

17. Типами (структурними складовими) редукції у феноменології є:

- А) психологічна редукція
- Б) ідеація
- В) екстраполяція
- Г) інтуїтивна редукція
- Ґ) ейдетична редукція.

18. Редукція необхідна для того, щоб:

- А) заперечити існування об'єктивного (природного) світу
- Б) перейти від „природної установки” до „трансцендентальної”
- В) очистити „поле” свідомості для її конститутивної діяльності
- Г) зняти нашарування, які закривають від спостерігача „самі речі”
- Ґ) подолати властивий феноменології методологічний соліпсизм.

19. До сутності ейдетичної редукції належить наступне:

- А) абстрагування від кількості спостережень та виводів і зосередження на єдиному прикладі
- Б) вичленування спільних ознак з маси явищ
- В) категоріальне споглядання сутності феномена
- Г) отримання „ідеального” (не даного в окремих феноменах) „ейдосу”
- Ґ) фіксація очевидності як чуттєвої достовірності.

20. Конституювання як метод феноменології передбачає:

- А) творення світу засобами свідомості
- Б) осмислення способів оформлення феноменів у свідомості
- В) розкриття інтенціональних імплікацій
- Г) прояснення сенсової структури феноменів
- Ґ) „взяття в дужки” (epoché) природного світу.

21. Категоріальними парами феноменологічної онтології є:

- А) ноема-ноезис
- Б) даність-горизонт
- В) презентоване-апрезентоване
- Г) іманентне-трансцендентне
- Ґ) дескриптивне-квалітативне.

22. Феноменологічна онтологія базується на наступних ідеях:

- А) до сенсу предметів належать актуальні експліцитні переживання і потенційні імпліцитні
- Б) предмети існують для мене як предмети дійсного чи можливого усвідомлення
- В) предмети існують як об'єктивно суцільні „у світі” і можуть розглядатися лише в такій якості
- Г) предмети конститууюються через так звані пасивні синтези, в основі яких лежать активні
- Ґ) предмети постають як синтези мінливих ноетичних і ноематичних способів усвідомлення.

23. Сприйняття предметів свідомістю у післяредукованому стані описується термінами:

- А) антиципації
- Б) актуальності-потенціальності
- В) горизонт
- Г) об'єктивне
- Ґ) абстракції.

24. Які різновиди горизонтів аналізує Е. Гусерль:

- А) зовнішній горизонт
- Б) порожній горизонт
- В) об'єктивний горизонт
- Г) внутрішній горизонт
- Ґ) суб'єктивний горизонт.

25. Інший конститується у п'ятій з „Картезіанських медитацій” через такі кроки:

- А) здійснення ейдетичної редукції
- Б) здійснення редукції до „власної сфери” („сфери самісної своєрідності”, примордіальної)
- В) розрізнення модусів інтенціональних об'єктів-тіл (Leib-Körper)
- Г) аналогічне перенесення статусу тіла-Leib на окремі тіла-Körper
- Ґ) встановлення відповідності критеріям об'єктивності конституйованого Іншого.

26. Рисами феноменологічної інтерпретації Іншого можна назвати наступні:

- А) безпосереднє схоплення Іншого відбувається через діалогічне відношення
- Б) досвід зустрічі Іншого розгортається в межах досвіду Я
- В) досвід іншості є опосередкований (тілом, артефактами тощо)
- Г) в онтологічному та онтогенетичному сенсі Інший є трансцендентним відносно Я
- Ґ) сприйняття Іншого опосередковане *минулим* досвідом Я.

27. Конституювання трансцендентальної інтерсуб'єктивності виконує наступні функції:

- А) очищення „поля” свідомості від стереотипів сприйняття
- Б) встановлення взаємозалежності інтенціонального переживання та інтенціонального предмета
- В) воно є основою конституювання об'єктивного світу та об'єктивного Я
- Г) заперечення звинувачень феноменології у соліпсизмі
- Ґ) забезпечення переходу від редукованого світу до об'єктивного.

28. Об'єктивація в межах теорії трансцендентальної інтерсуб'єктивності полягає в наступному:

- А) зникання апрезентованого
- Б) поява речі без горизонту
- В) ідентифікація презентованого для Я з презентованим для Іншого
- Г) ототожнення сутності та явища
- Ґ) радикалізація редукції до „власної сфери” („сфери самісної своєрідності”, примордіальної).

29. До змісту респонзивної феноменології належать наступні поняття:

- А) діалог
- Б) респонзивність
- В) інтелектуальна ін'єкція
- Г) зміст
- Ґ) відповідь.

30. Порівнюючи інтенціональність і респонзивність, Б. Вальденфельс виходить з того, що друга:

- А) має рівноправний статус із першою
- Б) компенсує брак ресурсів інтенціональності для опису життя свідомості
- В) доповнює феноменологічний аналіз свідомості
- Г) може замінити першу як фундаментальний принцип феноменології
- Ґ) вже ставала предметом аналізу в класичній феноменології.

31. Обґрунтовуючи важливість респонзивності, Б. Вальденфельс залучає такі поняття:

- А) зміст
- Б) природне буття
- В) форма
- Г) трансцендентальна суб'єктивність
- Ґ) Чуже.

32. До здобутків респонзивної феноменології слід віднести:

- А) виведення Іншого з досвіду Я
- Б) децентралізація Я
- В) обґрунтування тотальної чужості Іншого
- Г) виключення Іншого з досвіду Я
- Ґ) реабілітація гуссерлівського варіанта феноменології.

33. До представників сучасної філософської герменевтики належать:

- А) Е. Бетті
- Б) П. Рікера
- В) М. Гайдегера
- Г) Ф. Шляєрмахера
- Ґ) Г.-Г. Гадамера.

34. Попередниками герменевтики як філософської теорії слід вважати:

- А) Августина
- Б) Ф. Аста
- В) К.-О. Апеля
- Г) Х. Арендт
- Ґ) Аристотеля.

35. В загальних рисах герменевтику слід розуміти як:

- А) теорію аргументації
- Б) теорію інтерпретації
- В) теорію розуміння
- Г) теорію онтологізації
- Ґ) теорію тлумачення.

36. Історично герменевтику розглядали як те, що тісно пов'язане з:

- А) медициною
- Б) правом
- В) теологією
- Г) алхімією
- Ґ) екуменізмом.

37. Найважливішими термінами герменевтики слід вважати:

- А) інтерпретацію
- Б) ідіосинкразію
- В) історичну традицію
- Г) істину
- Ґ) ініціацію.

38. Особливостями сучасної герменевтики є те, що вона:

- А) претендує на статус всезагальної методології наукового пізнання
- Б) належить до найважливіших факторів сучасного „глобалізаційного перевороту”
- В) з прикладної методології перетворилась на філософську теорію
- Г) виступає формою тоталізації класичного типу мислення
- Ґ) прагне відмежувати власне предметне поле від предмету методології гуманітарних наук.

39. Точками дотику феноменології та герменевтики є наступні:

- А) розуміння уподібнюється до феноменологічного вбачання сутності
- Б) обидві залежні від класичної теорії абстрагування
- В) поворот від методології до онтології
- Г) оперування предметними сенсами
- Ґ) протиставлення інтерпретації та конституювання.

40. Розуміння у філософській герменевтиці тлумачиться як:

- A) похідне від інтерпретативної здатності людини
- Б) герменевтичне коло
- В) узалежене від смислу слів, що складають текст
- Г) об'єктивна послідовність подій
- Ґ) істинність.

ДОДАТОК

Ключі до тестових завдань

1. A+ B- B+ Г+ Г-
2. A+ B+ B- Г+ Г-
3. A- B+ B+ Г- Г+
4. A+ B+ B- Г- Г-
5. A- B- B+ Г+ Г+
6. A- B+ B+ Г- Г+
7. A+ B- B+ Г+ Г-
8. A- B+ B+ Г+ Г-
9. A+ B- B+ Г- Г+
10. A+ B- B+ Г+ Г-
11. A- B+ B+ Г+ Г-
12. A+ B+ B- Г- Г+
13. A+ B+ B+ Г+ Г-
14. A- B- B+ Г+ Г-
15. A+ B+ B+ Г+ Г-
16. A+ B+ B+ Г- Г+
17. A+ B+ B- Г- Г+
18. A- B+ B+ Г+ Г-
19. A+ B- B+ Г+ Г-
20. A- B+ B+ Г+ Г-
21. A+ B+ B+ Г- Г-
22. A+ B+ B- Г- Г+
23. A+ B+ B+ Г- Г-
24. A+ B+ B- Г+ Г-
25. A- B+ B+ Г+ Г-
26. A+ B+ B- Г- Г+
27. A- B- B+ Г+ Г+
28. A+ B+ B+ Г- Г-
29. A+ B+ B- Г- Г+
30. A+ B+ B+ Г- Г-
31. A+ B- B+ Г- Г+
32. A- B+ B+ Г+ Г-
33. A- B+ B+ Г- Г+
34. A+ B+ B- Г- Г+
35. A- B+ B+ Г- Г+
36. A+ B+ B+ Г- Г-
37. A+ B- B+ Г+ Г-
38. A- B- B+ Г- Г+
39. A+ B- B+ Г+ Г-
40. A+ B+ B- Г- Г-

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабушкин В. У. О природе философского знания. Критика современных буржуазных концепций / В. У. Бабушкин. – М. : Наука, 1978. – 207 с.
2. Бабушкин В. У. Феноменологическая философия науки. Критический анализ [Электронный ресурс] / В. У. Бабушкин / – М. : „Наука”, 1985. – 189 с. – Режим доступа до книги : <http://psylib.ukrweb.net/books/babus01/index.htm>
3. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / Питер Бергер, Томас Лукман. – М. : „Academia-Центр”, „МЕДИУМ”, 1995. – 324 с.
4. Богачов А. Передісторія філософської герменевтики / Богачов А. Л. / Наукові записки НаУКМА. – Т.18 : Філософія та релігієзнавство. – К. : Стилос, 2000. – С.17-21.
5. Богачов А. Л. Філософська герменевтика. Навчальний посібник / Андрій Богачов. – К. : Видавництво „Курс”, 2006. – 406с.
6. Борисов Е. Проблема интерсубъективности в феноменологии Э. Гуссерля / Евгений Борисов // Логос 1991–2005. Избранное : В 2 т. Т. 2. – М. : Издательский дом „Территория будущего”, 2006. – С. 151-174. – (Серия „Университетская библиотека Александра Погорельского”).
7. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології / Бернхард Вальденфельс. – К. : „Альтерпрес”, 2002. – 176 с. – („Сучасна гуманітарна бібліотека”).
8. Вальденфельс Б. Мотив чужого : Сб. пер. с нем. / Бернхард Вальденфельс / Научный ред. А. А. Михайлов; отв. ред. Т. В. Щитцова. – Минск : ПроPILEI, 1999. – 176 с.
9. Вальденфельс Б. Топографія Чужого : студії до феноменології Чужого / Бернгард Вальденфельс. – К. : ППС - 2002, 2004. – 206 с. – („Сучасна гуманітарна бібліотека”).
10. Вдовина И. С. Феноменология во Франции (историко-философские очерки) / И. С. Вдовина. – М. : „Канон+”, РООИ „Реабилитация”, 2009. – 400 с.
11. Верклер Г. А. Герменевтика. Принципы и процесс толкования Библии [Электронный ресурс] / Генри А. Верклер / Русское издание. – Schaumburg (Illinois) : Gospel Literature Services, 1995. – 133 с. – Режим доступа до книги : http://www.pbsu.org/images/stories/wa_lib_book/file_132937587585.pdf
12. Гайденко П. П. Прорыв к трансцендентному : Новая онтология XX века / П. П. Гайденко. – М. : Республика, 1997. – 495 с. – (Философия на пороге нового тысячелетия).
13. Гайденко П. П. Философия Фихте и современность / П. П. Гайденко. – М. : Мысль, 1979. – 288 с.
14. Герменевтика и деконструкция [Электронный ресурс] / Под ред. Штегмайера В., Франка Х., Маркова Б. В. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского государственного университета, 1999. – 256 с. – Режим

- доступу до книги :
<http://anthropology.ru/ru/texts/gathered/hermdec/index.html>
15. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Книга первая / Эдмунд Гуссерль / Пер. с нем. А. В. Михайлова; Вступ. ст. В. А. Куренного. – М. : Академический Проект, 2009. – 489 с. – (Философские технологии).
 16. Гуссерль Э. Избранные работы / Эдмунд Гуссерль / Сост. В. А. Куренной. – М. : Издательский дом „Территория будущего”, 2005. – 464 с. – (Серия „Университетская библиотека Александра Погорельского”).
 17. Гуссерль Э. Картезианские медитации / Эдмунд Гуссерль / Пер. с нем. В. И. Молчанова. – М. : Академический Проект, 2010. – 229 с. – (Философские технологии).
 18. Гуссерль Э. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология : Введение в феноменологическую философию / Э. Гуссерль / Пер. с нем. Д. В. Складнева; послесл. Я. А. Слина. – СПб. : Владимир Даль, Фонд Университет, 2004. – 398, [1] с. – (Классика философии).
 19. Гуссерль Э. Метод прояснения / Эдмунд Гуссерль // Современная философия науки : Хрестоматия / Сост., пер., вступ. статьи и коммент. А. А. Печенкина. – М. : Наука, 1994. – С. 234-242.
 20. Гутнер Г. Б. Радикальное „эпохэ” как универсальный философский метод [Электронный ресурс] / Г. Б. Гутнер // Vox. Философский журнал. [Электрон. журн.]. – 2009. – № 6. Май. – Режим доступа до статті : <http://vox-journal.org/content/vox6gutner.pdf>
 21. Гадамер Г.-Г. Истина і метод / Ганс-Георг Гадамер. – Т.І : Герменевтика І : Основи філософ. герменевтики / Пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2000. – 464 с.
 22. Гадамер Г.-Г. Истина і метод : Доповнення. Показчики / Ганс-Георг Гадамер. – Том II. Герменевтика II / Пер. з нім. М. Кушніра. – К. : Юніверс, 2000. – 478 с.
 23. Зарапин О. В. Феноменология как метод гуманитарного знания / О. В. Зарапин // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия „Философия. Социология”. – 2005. – Том. 18 (57). № 2. – С.144-154.
 24. Зотов А. Ф. Современная западная философия : Учеб. / А. Ф. Зотов. – 2-е изд., испр. – М. : Высш. шк., 2005. – 781 с.
 25. Инишев И. Н. Интенциональность и очевидность. Истоки трансцендентальной феноменологии Гуссерля / И. Н. Инишев // Известия Томского политехнического университета. – 2007. – Т. 311. № 7. – С. 84-88.
 26. Инишев И. Н. Чтение и дискурс: трансформации герменевтики / И. Н. Инишев. – Вильнюс : ЕГУ, 2007. – 168с.
 27. Квіт С. Герменевтика стилю / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2011. – 143 с.

28. Конрад-Мартиус Х. Трансцендентальная и онтологическая феноменология / Хедвиг Конрад-Мартиус // Проблемы онтологии в современной буржуазной философии / Отв. ред. Т. А. Кузьмина. – Рига : Зинатне, 1988. – С. 321-328.
29. Кузнецов В. Герменевтика и ее путь от конкретной методики до философского направления [Электронный ресурс] / Валерий Кузнецов // Логос. – 1999. – №10 (20). – С. 43-88. – Режим доступа до статті : http://www.ruthenia.ru/logos/number/1999_10/04.htm
30. Молчанов В. И. Исследования по феноменологии сознания / Виктор Молчанов. – М. : Издательский дом „Территория будущего”, 2007. – 456 с. – (Серия „Университетская библиотека Александра Погорельского”).
31. Молчанов В. И. Различение и опыт; феноменология неагрессивного сознания / В. И. Молчанов. – М. : Модест Колеров и „Три квадрата”, 2004. – 328 с.
32. Мотрошилова Н. В. Идеи I Эдмунда Гуссерля как введение в феноменологию / Н. В. Мотрошилова. – М. : „Феноменология-Герменевтика”, 2003. – 720 с.
33. Новая философская энциклопедия : В 4 т. / Ин-т философии РАН. – М. : Мысль, 2010.
34. От Я к Другому : проблемы социальной онтологии в постклассической философии : Сб. докл. – Минск : Пропилеи, 1998. – 276 с.
35. Пахолова И. В. Опыт „чужого” в респонзивной феноменологии Б. Вальденфельса / И. В. Пахолова // Вестник Самарского государственного университета. – 2008. – № 1. – С. 11-19.
36. Прехтль П. Введение в феноменологию Гуссерля / Петер Прехтль. – Томск : Водолей, 1999. – 96 с.
37. Разеев Д. Н. В сетях феноменологии / Д. Н. Разеев. Гуссерль Э. Основные проблемы феноменологии / Э. Гуссерль / Пер. с нем. А. А. Анипко. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2004. – 368 с.
38. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Поль Рикёр / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной. – М. : „КАНОН-Пресс-Ц”; „Кучково поле”, 2002. – 624 с. – (Серия „Канон философии”).
39. Розенберг Н. В. „Жизненный мир” как культурно-исторический мир повседневности в феноменологии Э. Гуссерля / Н. В. Розенберг // Вестник Тамбовского университета. Серия : Гуманитарные науки. – 2008. – № 8. – С. 251-255.
40. Розин В. М. Феноменология глазами методолога / В. М. Розин // Вопросы философии. – 2008. – N 5. – С. 116-126.
41. Руткевич Е.Д. Феноменологическая социология П. Бергера / Е. Д. Руткевич // Социологические исследования. – 1990. – №7. – С. 119-127.

42. Савин А. Э. Жизненный мир и измерения его историчности в трансцендентальной феноменологии / А. Э. Савин // Вестник Самарского государственного университета. – 2006. – № 10 / 1 (50). – С. 15-22.
43. Савин А. Эпохе и трансцендентальная редукция в лекционном курсе Гуссерля „Первая философия” / Алексей Савин // Топос. – 2009. – №2-3 (22). – С. 7-32.
44. Сартр Ж. П. Бытие и ничто : Опыт феноменологической онтологии / Жан Поль Сартр / Пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. – М. : ТЕРРА – Книжный клуб; Республика, 2002. – 640 с. – (Библиотека философской мысли).
45. Сартр Ж.-П. Основная идея феноменологии Гуссерля: интенциональность / Ж.-П. Сартр // Проблемы онтологии в современной буржуазной философии / Отв. ред. Т. А. Кузьмина. – Рига : Зинатне, 1988. – С. 318-320.
46. Свасьян К. А. Феноменологическое познание. Пропедевтика и критика / К. А. Свасьян. – Єреван : Изд-во АН Арм. ССР, 1987. – 199 с.
47. Смирнова Н. М. От социальной метафизики к феноменологии “естественной установки” (феноменологические мотивы в современном социальном познании) / Н. М. Смирнова. – М. : [б.в.], 1997. – 222 с.
48. Современная западная философия. Энциклопедический словарь / Под ред. О. Хеффе, В. С. Малахова, В. П. Филатова при участии Т. А. Дмитриева / Ин-т философии. – М. : Культурная революция, 2009. – 392 с.
49. Тисельтон Э. Герменевтика. Пер. с англ. / Энтони Тисельтон. – Черкассы : Коллоквиум, 2011. – 430 с.
50. Феноменологічна філософія ХХ ст. : історія формування і вихідні ідеї : Конспект лекції для аспірантів та здобувачів наукового ступеня з дисципліни „Філософія” / Укл. : Петрушенко В. Л. – Львів : Видавництво Національного університету „Львівська політехніка”, 2009. – 40 с.
51. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер / Пер. с нем. В. В. Библихина. – Харьков : „Фолио”, 2003. – 510 с. – (Philosophy).
52. Херрманн Ф.-В. фон. Понятие феноменологии у Хайдеггера и Гуссерля : Сб. / Фридрих-Вильгельм фон Херрманн / Пер. с нем. – Минск : ПроPILEI, 2000. – 192 с.
53. Шпигельберг Г. Феноменологическое движение. Историческое введение / Герберт Шпигельберг / Пер. с англ. / Перевод группы авторов под ред. М. Лебедева, О. Никифорова (Ч.3). – М. : „Логос”, 2002. – 680 с.
54. Шульга Е. Н. Когнитивная герменевтика / Е. Н. Шульга. – М. : [б.в.], 2002. – 235 с.
55. Шульга Е. Н. Проблематика предпонимания в герменевтике, феноменологии и социологии / Е. Н. Шульга. – М. : [б.в.], 2004. – 173 с.
56. Шюц А. Избранное : Мир, светящийся смыслом / Альфред Шюц / Пер. с нем. и англ. – М. : „Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2004. – 1056 с. – (Серия „Книга света”).

57. Шюц А. Структури життєсвіту / Альфред Шюц, Томас Лукман. – К. : Український центр духовної культури, 2004. – 560 с.
58. Щербак С. І. Проблема інтерсуб'єктивності у феноменології Е. Гуссерля / С. І. Щербак // Практична філософія. – 2003. – № 4 (10). – С. 145-153.
59. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / [глав. ред. И. Т. Касавин]. – М. : „Канон +” РООИ „Реабилитация”, 2009. – 1248 с.

Словникові визначення феноменологічних термінів містяться у таких джерелах:

1. Бабушкин В. У. Феноменологическая философия науки. Критический анализ [Електронний ресурс] / В. У. Бабушкин / – М. : „Наука”, 1985. – 189 с. – Режим доступу до книги : <http://psylib.ukrweb.net/books/babus01/index.htm>
2. Вальденфельс Б. Вступ до феноменології / Бернхард Вальденфельс. – К. : „Альтерпрес”, 2002. – 176 с. – („Сучасна гуманітарна бібліотека”).
3. Новая философская энциклопедия : В 4 т. / Ин-т философии РАН. – М. : Мысль, 2010.
4. Свасьян К. А. Феноменологическое познание. Пропедевтика и критика / К. А. Свасьян. – Єреван : Изд-во АН Арм. ССР, 1987. – 199 с.
5. Современная западная философия. Энциклопедический словарь / Под ред. О. Хеффе, В. С. Малахова, В. П. Филатова при участии Т. А. Дмитриева / Ин-т философии. – М. : Культурная революция, 2009. – 392 с.
6. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / [глав. ред. И. Т. Касавин]. – М. : „Канон +” РООИ „Реабилитация”, 2009. – 1248 с.